

Микола КОРДОН,
директор Житомирського регіонально-наукового
центру з європейської та євроатлантичної
інтеграції України, кандидат історичних
наук, доцент кафедри історії України
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Друга світова війна: український рахунок

73 роки тому закінчилася найтяжча війна для нашої Батьківщини, для всього людства. У ній Україна стала театром воєнних дій, епіцентром збройного та політичного протистояння. Український напрямок був головним на Східному фронті. Тут діяло в різний час 50 — 75% усіх дивізій вермахту і половина всіх радянських військ. На українській території було проведено 29 із 76 операцій Другої світової війни. Понад 9 мільйонів вихідців з України стали на бій з ворогом у складі Червоної Армії.

Україна заплатила найдорожчу ціну за перемогу. Наших воїнів загинуло 4 мільйони 100 тисяч. Це — без партизанів і підпільників. Для порівняння: німецькі втрати на Східному фронті — 3 мільйони 765 тисяч 300 осіб (без союзників і добровольчих частин інших народів).

Всі наступальні операції на території України (грудень 1942 — жовтень 1944 рр.) забрали життя трьох мільйонів воїнів. Лише в бою за містечко Мілове на Луганщині, звідки й почалося визволення України, полягли 1066 бійців.

Під час окупації України нацистами втрати серед українського населення сягнули понад 6 мільйонів осіб. Це — 4 мільйони цивільних громадян і близько 2 мільйонів військовополонених, які перебували в таборах.

Довоєнний рівень кількості населення в Україні було відновлено лише у другій половині 1960 року. Якщо за переписом 1939 року кількість населення в Житомирі, Новограді-Волинському і Бердичеві становила відповідно 157,8 тисячі, 66,3 тисячі та 62,1 тисячі осіб, то на 1 червня 1944 року — відповідно 34,6 тисячі, 5,5 тисячі й 22,5 тисячі осіб.

За роки окупації нацисти повністю або частково спалили 321 українське село, убивши при цьому 49 тисяч 274 мирних мешканці. У селі Кортелісах на Волині було вбито 2875 осіб, у селі Копищі на Житомирщині — 3236 осіб, у Корюківці на Чернігівщині — 7 тисяч.

Нацисти здійснювали тотальне, масове знищення єврейського населення — голокост. Вік убитих до уваги не брався. Розстріляні в 1941 році в Коростені єврейки Буділовська Мейта і Дихне Інда були 1856 року народження, тобто мали по 85 років.

Дві тисячі українців, які рятували євреїв під час Другої світової війни, стали «Праведниками світу». Держава Ізраїль вшановує цих людей. За даними Ізраїльського інституту дослідження голокосту «Яд Вашем», який надає людям звання «Праведник світу», Україна посідає в цьому переліку четверте місце серед 51 країни.

Трагічна сторінка української історії — вивезення двох мільйонів 400 тисяч людей на роботи до Німеччини. З них 200 тисяч не повернулися в Україну.

Завдяки організованому грабунку українського сільського господарства Україна перетворилася на основну продовольчу базу гітлерівської Німеччини. У 1942 році поставки з України забезпечили потреби вермахту і рейху: в хлібі — на 80%, у м'ясі та м'ясопродуктах — на 83%, у жирах рослинного й тваринного походження — на 74%. 16 липня 1943 року, коли тритисячний ешелон із продовольством перетнув межі рейхскомісаріату «Україна», Герінг із задоволенням констатував: «Схід уже сьогодні врятував Німеччину».

Героїчним явищем в історії України стала партизанська боротьба в тилу ворога. Її ще називають «Другим фронтом», «Малою війною». Партизанська війна виявилася доволі несподіваною для загарбників. Вони боялися партизанів. У боях з ворогом загинули 50 тисяч партизанів України. Точне число членів комуністичного підпілля, які загинули, донині невідоме.

В радянській літературі партизанів називали винятково народними месниками, наділяли надзвичайними вольовими та моральними чеснотами. Це були звичайні люди, але час був надзвичайним.

Під час війни почалися деякі послаблення в національній політиці. Кремль став згадувати про українство. У грудні 1942 року урочисто було відзначено 25-річчя Української радянської держави. 10 жовтня 1943 року засновано орден Богдана Хмельницького.

На півдні радянсько-німецького театру воєнних дій з'явилися чотири Українські фронти. В 1944 році були утворені наркомати закордонних справ та оборони УРСР. Це підвищувало статус України як союзної республіки. Першим наркомом закордонних справ став відомий український письменник-драматург О.Корнійчук. На цій посаді він працював лише кілька місяців: 13 липня 1944 року

його замінив Д.Мануїльський. Міжнародне визнання України позначене тим, що в 1945 році вона стала членом-фундатором Організації Об'єднаних Націй разом із СРСР і Білоруєю. Україна і Білорусія, які не мали повного державного суверенітету, були прийняті в ООН як найбільш постраждалі союзні республіки у Другій світовій війні.

Наркомат оборони України очолив генерал-лейтенант Герасименко — один із небагатьох радянських генералів-українців, які не соромилися свого українського походження і розмовляли рідною мовою. Герасименко у ролі наркома оборони виконував суто представницькі функції. В 1945 році він був призначений на другорядну посаду в Прибалтійському військовому окрузі. У травні 1946 року припинила своє існування канцелярія наркомату оборони УРСР у кількості 11 осіб.

Під час війни зменшився тиск на церкву. Якщо брати період німецької окупації, то на території Житомирщини, як і в Україні, діяли дві православні конфесії: автономна (335 парафій) та автокефальна (35 — 40 парафій). На чолі автономної стояв єпископ Житомирський і Бердичівський Леонтій Філіпович, автокефальні парафії підпорядковувалися єпископу Житомирському й Вінницькому Георгію Огійчуку, який мав осідок у Вінниці.

Український народ зробив визначний внесок у перемогу антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні. Під час війни українці воювали у семи арміях: Червоній Армії, УПА, Війську Польському, французьких, британських, канадських збройних силах, армії США, у лавах Опору європейських країн.

У складі Червоної Армії українців було не менше 20%. Героями Радянського Союзу стали 2069 представників України, серед них — 98 уродженців Житомирщини. По війні в області жили 22 Герої Радянського Союзу. Нині в живих не залишилося жодного. Десять років тому, в лютому 2008 року, помер останній — Т.А.Краля з Коростеня.

Серед 115 двічі Героїв Радянського Союзу — 32 українці, в тому числі наш земляк, генерал-лейтенант І.О.Козак. Один українець — Іван Кожедуб став тричі Героєм Радянського Союзу. 52 українці повторили подвиг Миколи Гастелло. 55 пілотів-українців здійснили повітряний таран. 25 українських воїнів закрили своїм тілом амбразури німецьких «дзотів».

Маємо пам'ятати про війну в усіх її проявах. Пам'ять робить нас духовно сильнішими, спонукає до згуртованості, пильності, щоб минуле не повторилося. 8 травня — в День пам'яті та примирення, 9 травня — в День Перемоги над

нацизмом у Другій світовій війні вклонімося низько всім суцям воїнам усіх поколінь і тим, хто відійшов у вічність.

Перемога у Другій світовій війні є вічна цінність. Вона врятувала українців від фізичного винищення нацистами. Український народ відстояв своє право на існування, право жити на рідній землі. Завдяки Перемозі український народ зберігся як етнос, зберіг свої мову і культуру для нащадків. Зросла національна свідомість нашого народу. Без визволення України в 1944 році, без Перемоги у травні 1945 року не постала б держава, ім'я якої — Україна.

Микола КОРДОН,

доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук.